

Отже, «Листи з хутора» П. Куліша являють собою замкнене ціле, адже об'єднують твори за жанровими, наративними і топологічними прикметами. При цьому про еkleктичність єднання не йдеться, адже всі твори з'єднано за спорідненими мотивами. Спільність мотивів про хуторську філософію – важливий принцип групування текстів у систему, заґрунтовану на їх постійному варіюванні, розвитку, доповненні. В уявленні автора місто – це чинник духовного занепаду

людини, а ширше – людської культури та цивілізації, натомість село – осередок його постійного вдосконалення й розвитку. Коло основних мотивів циклу ґрунтується на філософській проблематиці, що по-своєму реалізується через зображення емоційно-чуттєвих станів оповідача-мислителя, не байдужого до долі українства. Образ міста формується шляхом винятково крізь негативну оптику, відтак антиномічність топологічної світобудови, представлені у текстах, наочно дається взнаки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вашків Л. П. Епістолярна літературна критика: становлення, функції в літературному процесі: монографія. Тернопіль : Поліграфіст, 1998. 135 с.
2. Владимірова В. Пантелеймон Куліш – дослідник української літератури: дис... канд. філол. наук: 10.01.01. Київ, 2002. 186 с.
3. Корновенко С. Хутірська філософія П. Куліша: біля джерел українського аграризму. Український історичний журнал. 2020. № 5. С. 64–76.
4. Кравченко О. Педагогічна та науково-просвітницька діяльність Пантелеймона Куліша (1819–1897): дис. ... канд. філос. наук: 13.00.01. Умань, 2009. 223 с.
5. Куліш П. О. Твори: В 2 т. Київ : Дніпро, 1989. Т. 2: Чорна рада: Хроніка 1663 року; Оповідання; Драматичні твори; Статті та рецензії / Підгот. тексти, упоряд. і склав приміт. М. Л. Гончарук. 586 с.
6. Лазарева Є. Соціотворчий потенціал філософських поглядів Пантелеймона Куліша: дис. ...канд. філос. наук: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ, 2015. 205 с.
7. Маковей Є. Слов'язознавчі погляди Пантелеймона Куліша: дис. ...канд. філос. наук: 07.00.01. Київ, 2016. 222 с.
8. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: Наукова монографія: У 2 т. Т. 2: Світогляд і творчість Пантелеймона Куліша. Київ : Український письменник, 2007. 462 с.
9. Тютюнник О. Особа і суспільство у філософії Пантелеймона Куліша: дис. ...канд. філос. наук: 09.00.05. Київ, 2009. 170 с.

УДК 821.161.2–311.1.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.2.36>

МОТИВ САМОТНОСТІ ДИТИНИ В РАННІЙ НОВЕЛІСТИЦІ АНДРІЯ ДУРУНДИ

THE MOTIVE OF CHILD LONELINESS IN THE EARLY SHORT STORIES BY ANDRIY DURUNDA

Нечипоренко С.В.,

orcid.org/0009-0002-5894-412X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української літератури

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

У статті розглядається книга ранньої новелістики сучасного закарпатського письменника Андрія Дурунди в аспекті оригінальної інтерпретації автором мотиву самотності. На прикладах дитячих доль проаналізовано специфіку художнього вираження стану самотності героя в новелах автобіографічної повісті А. Дурунди «Сльозинка на зеленім листку» (1994), яка стала початком трилогії про життя Митра Граняка. Виходячи з позицій відомих психологів та філософів, досліджено форми психологічних виявів станів дитини (страх, відчай, плач, думки про уявну смерть, бажання відокремитися від соціуму), що зумовлені негараздами в родинному житті, у міжособистісних стосунках з однолітками-скотарями й дорослими (хвороба батька, непорозуміння героя з матір'ю, байдужість і жорстокість хазяїв маленького наймита).

Поведінка дітей детермінована й матеріальними чинниками, що впливає на переживання життєвої незахищеності хлопчиком з багатодітної селянської родини Митром Граняком. Також простежується реалізація мотиву духовної і фізичної самотності на рівні сюжетних ситуацій новел, передача емоційних станів дитини як реакція на події соціального й родинного життя за допомогою діалогів, внутрішніх монологів, пейзажних описів, образів-символів (сльозинка, зелений листок).

Акцентовано роль природи як фактору, котрий компенсує спілкування з людьми, дає відчуття краси й душевної гармонії, а також частотність фіксації персонажем емоційного стану самотності, переживання дитиною своєї провини за смерті людей (хазяйського сина Романка), тварин (білочки, корови).

Проаналізовано характер головного героя та засоби його вираження, страждання від людської байдужості до своєї долі, відчуження від близьких. Осмислюється функція назви повісті А. Дурунди «Сльозинка на зеленім листку» в розкритті письменником мотиву дитячої самотності.

Ключові слова: герой, психологізм, дитина, самотність, повість у новелах.

In this article is examined the book of early short stories by Andrey Durunda –modern writer from Western Ukraine, in aspect of author's original interpretation of loneliness motive. On examples of children's destinies we can see the specific of artistic expression of loneliness in autobiographic novels of Andrey Durunda's narrative «Teardrop on a green leaf» (1994), which began the trilogy about Mitro Granyak life.

Proceeding from famous psychologists and philosophers attitudes, were analyzed forms of psychology expressions of child conditions (fear, hopelessness, crying, thoughts about imaginary death, desire to get away from society), which caused by troubles in family life, relations between coevals-swains and adults (father illnesses, mother's incomprehension, indifference and violence of farmhand-boy masters). Children's behavior is determined by material factors too, which influences on feeling of helplessness in life of the boy from large peasant Mitro Granyk family. Also it is studied the implementation motive of physical and mental loneliness on the level of plot situations in novels, expression of child's emotional conditions as a reaction to events of social and personal life through dialogues, internal monologues, landscape sketches, symbols (a tear, a green leaf). Emphasized the role of nature as a factor, which replaces communication with people, gives a sense of beauty and spiritual harmony, as well as the frequency of fixing the character his loneliness, the feeling (experience) of guilt for the death of people (the masters' son) and animals (squirrels, cows).

It is being analyzed the main hero personality and means of expressions one, his worry about people indifference to his destiny, his estrangement from folks. Considering the name function of Durunda story «Teardrop on a green leaf» in the writer disclosure of children's loneliness motive.

Key words: hero, psychology, child, loneliness narrative in short stories.

Постановка проблеми. Закарпатський прозаїк Андрій Дурунда, увійшовши в літературу збіркою оповідань «Не карай самотністю» (1988), виявив себе самобутнім майстром із притаманною лише йому художньою реалізацією актуальних для сучасності й водночас загальнолюдських тем і проблем. У творах митця окреслено стан самотності, представлений у різних вікових групах: від малої дитини, яка тільки пізнає світ, молоді, що починає входити в соціум і замислюватися над законами суспільства та прагне знайти особисте щастя, – до зрілих людей на схилі життя із вже усталеними поглядами й моральними пріоритетами (образи останніх постають у новелах й оповіданнях книги «Сім янголів затрубили...», 2013).

Аналіз досліджень і публікацій. Оригінальністю створеного мистецького світу, щирістю вираження переживань, спостережливостю й аналітичним осмисленням долі простої людини А. І. Дурунда одразу привернув увагу критиків і рецензентів (О. Мишанич, В. Поп, П. Скунець, М. Носа). Автор літературного портрета про письменника (2006 р.) журналіст М. Ряшко відносить його до третьої хвилі «шістдесятництва»: «На той час «відлига» давно вже минулася, вкоренилася не правда життя, а імітація її... Якщо «шістдесятники»... тепер захищалися,

відстоювали ту славу, то «вісімдесятники» приймали на себе удар за ударом, міцно тримаючи в пам'яті твори своїх попередників і не бажаючи писати солодку напівправду» [1, с. 73]. Ставлячись із великим пієтетом до майстрів епічної форми О. Довженка, Гр. Тютюнника, В. Шукшина, Дж. Лондона, Антуана де Сент-Екзюпері й уважаючи їх своїми вчителями, А. Дурунда прагне лаконізму й точності в передачі внутрішніх переживань особистості. Літературознавець М. Зимомря зауважив таку рису творчості прозаїка, як уміння «придивлятися до життя людини «одинокі», «самотної», «осамітненої душі», висловлюючи яскраво і впевнено цілісну гаму вражень, почуттів і настроїв» [2, с. 3].

Феномен самотності глибоко і різноаспектно осмислено філософами й психологами (З. Фройд, Е. Фромм, Р. Вейс, Н. Хамітов, І. Кон, Т. Кириленко, М. Мовчан, В. Москаленко, І. Берізко та ін.). Актуальність обраної теми пояснюється тим, що, неодноразово констатуючи автобіографічність творів А. Дурунди та введення ним, за спостереженням рецензента М. Носи, чи не вперше в сучасну українську літературу мотивів батрацької долі в новелах «Ціндоля», «Ножик» [3, с. 4], дослідники, проте, лише побіжно торкалися питання психологізму зображення станів дитини як героя повісті «Сльозинка на зеленім листку».

Мета статті. Поставлена в статті мета – з'ясувати специфіку художньої реалізації мотиву самотності дитини на матеріалі повісті в новелах Андрія Дурунди «Сльозинка на зеленім листку» – вимагає розв'язання таких завдань: 1) виходячи з розуміння мотиву як найменшої неподільної частини сюжету, що може переходити з одного твору в інший, визначити сюжетні ситуації розкриття мотиву самотності дитини; 2) проаналізувати домінанти художньої манери А. Дурунди-новеліста у вираженні психологічного стану самотності; 3) розглянути характер Митра Граняка і засоби його відтворення; 4) дослідити специфіку художньої фіксації внутрішнього емоційного стану головного героя та динаміку його розвитку; 5) розкрити зміст назви повісті та її зв'язок із мотивом самотності.

Виклад основного матеріалу. Лейтмотивом «Сльозинки на зеленім листку», як і ранніх поезій А. Дурунди, вміщених у цій книзі, та його прози 90-х років, є проблема людської самотності, що постає як категорія філософська. Пов'язана на рівні проблематики з першою книгою Андрія Дурунди «Не карай самотністю» (в якій також осмислювалася ситуація самотності, але здебільшого дорослих людей), ця повість у новелах вийшла друком у 1994 р. і започаткувала трилогію. Другий її твір – повість «Невидимі пута» (1992) та третій – роман «Сльози Святої Марії» (1999) об'єднані образом головного героя Митра Граняка, життєві перипетії якого змальовує автор. Лаконізм, характер художніх засобів, психологізація образів, контраст чи паралелізм сюжетних мотивів, парадоксальність розв'язки властиві новелі як жанру літератури. Ці засоби притаманні творчій манері новеліста Андрія Дурунди, що оприявнюється у створених ним характерах дітей у граничних ситуаціях. Зображуючи їх, автор зосереджується на передачі тонкого внутрішнього світу, переживань і настроїв персонажів.

А.І. Дурунда – прозаїк і публіцист, якого критики називають поетом у прозі, письменником-ліриком за силу експресії художнього слова. Адже розуміти людину – означає відчувати світ її переживань, бачити життя, яким є його сенс для конкретної особистості. Повість у новелах «Сльозинка на зеленім листку» можна визначити як лірико-психологічну, хоча в ній мають місце і соціальні мотиви, і філософські авторські роздуми про причини людської самотності. Наскрізна тема – життя дитини з його радощами і печалюми. Письменник зображує низку яскравих, конфліктних, інколи навіть трагічних подій, що залишили свій відбиток у серці маленької людини. У кожній

новелі зображено певний епізод із життя хлопця. Автор торкається питань людської байдужості й відповідальності за свої дії, гуманності, душевної краси і потворності, родинних стосунків, нездійсненої дитячої мрії. Персонажами виступають і дорослі, і діти, але діти вже «дорослі», з власним сформованим поглядом на світ і оточуючих, які гостро переживають свою самотність.

Оповідь ведеться від імені Митра Граняка, водночас кожна з новел – це розповідь про випробування, які випали на долю дітей, що гартують їх або ламають фізично чи морально. Поведінка героїв детермінована й соціальним станом: одні з них страждають від матеріальної нерівності, як хлопець із багатодітної сім'ї Митро Граняк, інші ж таку ситуацію сприймають як належне (Васько Бурчиків, з яким вони разом пасуть маржину). Головний герой часто обирає ізоляцію заради уникнення травматичних ситуацій і повернення до душевної рівноваги, прагне відмежуватися (іноді навіть свідомо) від людської бездушності, цинізму, аби зберегти в собі внутрішню красу, не допустити знецінення того прекрасного, що існує в загадковому світі його дитячих уявлень. У душі дитини, яка переживає самотність, виникає конфлікт між вимріяним світом і реаліями життя, розв'язати який можна лише вирвавшись із соціальних умов, у яких вона змушена існувати. Адже Митро Граняк – хлопчик із бідної багатодітної селянської родини. Автор у трактуванні його стосунків із батьками суголосний із тезою Е. Фромма, що функція матері – дати дитині відчуття безпеки в житті, функція батька – вчити її долати життєві негаразди [4, с. 62]. Батько головного героя хворий, мати не в змозі прогудувати сімох дітей, тому син наймитує в Петра та Христини Оленчуків. Образ хлопчика одразу ж викликає симпатію у читача своєю відвертістю, чистотою, красою душі й водночас дорослою обізнаністю з життям, якоюсь недитячою розсудливістю, вмінням відповідати за свої вчинки.

Самотність – це один із психогенних факторів, які впливають на емоційний стан «людини, що знаходиться в змінених (незвичних) умовах ізоляції від інших людей» [5, с. 449], – таке визначення дають психологи. Для головного героя повісті А. Дурунди «Сльозинка на зеленім листку» ця категорія постає різнопланово. Передусім це самотність Митра в родині: дитина змушена брати на себе тягар, який лягає на плечі здебільшого дорослих – у шестирічному віці йти в найми, бути одірваним від сім'ї, від батьківського тепла, живучи в родині хазяїв. «Усвідомлюючи свою відокремленість від матері, людина шукає спо-

соби переборення страху самотності» [4, с. 26]. Складається враження, що вдома його сприймають як одрізану скибку: нещасна заклопотана мати не дуже переймається проблемами сина, більше карає, ніж виявляє любов (новела «Засмієшся і заплачеш...»), а хазяйка Христина, захищаючи себе, підставляє хлопця під сокиру п'яного чоловіка («На волосинці»). Виходячи з позицій відомого доктора психологічних наук Т.С. Кириленко, що втрата гармонії в людських стосунках розкривається через категорії: емоційних переживань (печалі, суму), відчуття порожнечі, апатії, виникнення сумнівів в істинності власного буття, відчуття провини, страху [6, с. 37], ми можемо трактувати ситуацію як таку, що призводить до виникнення в уяві Митрика картин власної смерті: «Уявилася маленька могилка на нашому сільському цвинтарі, з якої росте деревце... Цікаво, що посадять мені?... Найкраще б ясена, аби виріс гордим і могутнім. Мене життя пригинає, то най хоч він буде високим і стійким, щоби ніякі вітри-бурі не лякали його...» [7, с. 105]. У новелі «Ніч сповіді і жалю» переживання хлопчика, який, підбурений хазяйкою, пішов у ліс по гриби й заблукав, передано за допомогою внутрішнього монологу: «Мені було гірко. І жаль їв мене. Що не нажився на цьому світі, не натішився. Гори, які я безумно любив, навіки заберуть мене від людей... Навіть могилки моєї не лишиться на сільському цвинтарі. Розтерзають звірі, порозтягують кості...» [7, с. 122–123]. Вражає байдуже ставлення Христини до того, що малий наймит не ночував удома, «ніби я не з лісу нічного вернувся, а з райської хати» [7, с. 129]. Нечулість дорослих до внутрішніх переживань і фізичних мук дитини виражена за допомогою образного вислову: «Гірко стало, тяжко, мовби той камінь, під яким ночував, на душу ліг...» [7, с. 129]. «Проходноність і відсторонення дорослих може виявитись непередбачуваною і назавжди зламати дитяче «єго». Брак спілкування, соціальних зв'язків породжує **самотність**, – твердить доктор філософських наук В. Москаленко. – Це сукупність комплексів почуттів та переживань. Це відчай, панічний страх, покинутість, депресія, спустошеність. Батьки мають знати: тільки в діалозі рівноцінних голосів дитина відчувається затишно й комфортно» [8, с. 8].

Автор художньо розгортає мотив самотності через показ сюжетних ситуацій, де часто комічне поєднується з трагічним. Творче обдарування Митра Граняка розкривається в новелі «Засмієшся і заплачеш...», на ліричне сприйняття змісту якої читача налаштовує початок: «Плив красний день

бабиного літа» [7, с. 92]. Письменник акцентує стан самотності дитини риторичним запитанням: «Але чим зайнятися самотньому пастуху в міжгірській глухомані? І я – заспівав...:

Як я стану коломийки співати, співати –
Засмієшся, і заплачеш, і станеш думати...» [7, с. 92].

Коли з протилежної гори озивається його однолітка, Анця Ковалівська, хлопчик радіє присутності ще однієї живої душі, і діти вирішують переспівуватися. Ставлення Митра до дівчини виражено у словах: «її милий голосок», «Анціні ноженята», він мріє, що, може, колись їхні долі поєднаються. Але, співаючи, хлопець забув про худобу, яка зайшла в чужий город, за що й зазнав фізичного покарання – був побитий суворим хазяїном Петром. Той розмовляв «так лагідно й тихо, що мною мороз пішов» [7, с. 94], «страх скував рухи, думку, язик» [7, с. 95], – передає герой свій психічний стан. У нерівному двобої Митрика з дорослим чоловіком постраждала дитина, відчувши «нестерпний біль» від «важкої твердої долоні» хазяїна, який, усвідомлюючи свою необмежену владу, «впевнено так пішов, могутньо» [7, с. 95]. Реакція малого наймита в сутінках на самоті: «Я заголосив на всі груди. Нікому до мене не було ніякого діла...» [7, с. 95]. Психологи-практики вважають, що самотність часто пов'язана з досвідом глибоких переживань, емоцій, які виявляються інтенсивно й негативно. Настрою героя повісті відповідає лаконічний опис села, «що з глибокої темряви заблимає самотніми очима» [7, с. 95]. Сподівання на підтримку в «найріднішій на землі батьківській хаті» не справилились: Петро встиг усе розповісти матері. Хлопець не виправдується, стіна непорозуміння між ним і дорослими, їх небажання зрозуміти дитячу душу породжує безнадію: «Я німо втупився в підлогу... Я навіть не захищався. Мені було вже все байдуже. Нехай і вб'ють» [7, с. 96]. Від матиного березового прута своїм тілом його захищала старша сестра Марія, на оголених руках якої «уже набухали рожевувато-червоні смужечки» а з очей котилися «срібlistі горошини» [7, с. 97].

Новела «Засмієшся і заплачеш...» побудована на контрасті настрою, яким пройняті картини на початку та в кінці твору. Чуючи вночі материні схлипування, Митрик жаліє безпорадну жінку, яка плаче над своєю і синівською долею. Антитезою до іронічного опису хазяйки, яка зранку «йшла така просвітлена, щаслива, мовби вночі була на царському бенкеті» [7, с. 97], є настрій хлопчика, який, не бачачи виходу з існуючого соціального

становища, свідомий свого обов'язку допомагати родині, повертається до наймитування і – промовиста деталь – відчиняє «ненависні стайняні двері» [7, с. 97]. Тягар злиднів тисне на нього і загострює відчуття самотності.

У новелі «Вовча напасть» показано ситуацію непорозуміння серед однолітків. Петько Румин, який «дістає величезне задоволення, коли підніме когось на глум» [7, с. 90], бо «диявольська кров у ньому текла» [7, с. 89], не вірить, що Митрик бачив вовка, і глузує з його переляку, а товариш Васько Бурчиків теж не підтримує головного героя. Стосунки між ровесниками набувають конфліктного характеру: «Боже, як хотілося мені тої миті вліптити йому у всіяну ластовинням пику, як хотілося-а...» [7, с. 90]. Переживаючи через недовір'я, Митро Граняк знову тікає у самотність: «Я самотньо відійшов від них, поплентався, сів на землю і беззвучно заплакав. Гарячі сльози так рясно полилися з моїх очей. Не з страху і не з жалю, а з пекучої образи» [7, с. 91], – бо йому не повірили побратими-скотарі. Як наслідок у хлопця спостерігається втрата інтересу до оточуючого: «Ні горіхів мені вже не хотілося, ні цього товариства – нічого на світі не хотілося» [7, с. 91]. Суголосним до настроїв хлопчика постає пейзаж: «Густо-золотистий диск сонця, мов велетенська небесна сльоза, котився до обрію...» [7, с. 91].

У художньому розгортанні мотиву самотності дитини важливу роль грає і назва повісті «Сльозинка на зеленім листку». Ідучи за народними уявленнями про зіставлення віку людини з порами року, автор порівнює дитинство з весною, зелений колір традиційно асоціюється з початком життя, юним віком персонажів. Одірваний зелений листочок у творі Андрія Дурунди символізує долю маленького Митрика, силою соціальних обставин одіраного од родини, якого виштовхнули у світ байдужих дорослих людей, де він зазнав стільки кривд. Прозаїк вдається до прийому передачі сприйняття світу широко розкритими дитячими очима. Що прагнув побачити головний герой твору? Турботу, лагідність, увагу й доброту, на жаль, стикаючись із нерозумінням і жорстокістю. Отже, прагнення над усе любові – й нараження на байдужість, переживання стану самотності. Важливу роль у поезії новел А. Дурунди відіграє мікрообраз сльози. Хоча серед життєвих вражень Митра Граняка штурханина і сльози переважають, проте ці сльози більше схожі на роси, якими плачуть зранку трави й дерева. Автор зображує, з одного боку, своєрідне протиборство хлопчика з могутніми силами природи, а з іншого – безмежну зако-

ханість у красу Закарпаття; дитина мислиться як частинка цього величного світу.

Мотив самотності (як духовної, так і фізичної) є одним з основних у повісті А. Дурунди і пов'язаний передусім з образом Митрика. Хлопчику доводиться весь день скотарити на самоті серед гір, випасаючи хазяйську маржину, тому його свідомість часто фіксує такий стан: «Я сидів самотньо і сумно у веселім лісі» [7, с. 41] («Красо моя опечалена...»), «Я самотньо скотарив на Кичірці» [7, с. 108] («Як закурличуть журавлі...»). Проте відчуття фізичної самотності для жвавого, непосидючого хлопця – не найважче. Він знаходить собі втіху в єднанні з казковою природою Закарпаття, її звуками, барвами, зачарований неповторністю довколишнього світу. Т. С. Кириленко щодо пошуку і втрати людиною гармонії висловлює тезу, що переживання – шлях особистості до самої себе, «це психічне явище суто особистісного інтимного характеру»; гармонія передбачає цілісність і досконалість, відповідність самій собі, «власному природному покликанию, яке веде людину до свого призначення – бути, жити» [6, с. 37]. Герой А. Дурунди знаходить розраду в спілкуванні з природою, це підтверджують рядки новели «В тім літі далекім...», яка розпочинає повість «Сльозинка на зеленім листку»: «Самотньо блукаючи гірськими лісами, полонинськими стежками, косогір'ями, вже не почувався самотнім. Ніби раптом близько породичався з деревами, джерелами, травами, горами, птахами, зорями...» [7, с. 5]. Маючи поетичну уяву, хлопчик одухотворює природу, яка компенсує йому неухагу дорослих, оскільки болісно переживає дитина самотність внутрішню. Часто й однолітки не розуміють його потягу до науки, де він прагне виявити свої здібності, до світу книжок. Тому Митрик розмовляє зі старим ясеним, наче із живим дядьком Юрієм, який загинув на війні (новела «В тім літі далекім...»), до тварин ставиться, як до людей, щиро співчуває їм, вивчає поведінку («І не змити нічим», «Ціндоля», «Біль сльози ведмежої»), підсвідомо прагне жити за законами природи, де, на відміну від світу людей, панує гармонія: «Як я тоді заздрих птицям, звірам! Якби самому перетворитися в них! Ліс був би моїм другом, рідною домівкою, а не... Боже, Боже...» [7, с. 123] («Ніч сповіді й жалю»). Своєю ліричною душею дитина протиставлена і світові дорослих з їхньою меркантильністю, байдужістю до чужих болів і страждань, які не здатні оцінити поривів хлопця до прекрасного, до того, що робить людину особистістю.

Внутрішній світ героїв повісті розкривається через переживання. Складна, психологічно глибока новела про людські гріхи «Ніч сповіді й жалю» побудована як сповідь відлюдника, який убив власну дружину і її коханця. У ній тонко відтворено сприймання злочину дитиною, виражене за допомогою прийому сну: хлопчику, якого застала в лісі ніч, мариться, що в розбійника за гріхи виріс хвіст (бо живе без сповіді) і довгими зимовими ночами він страшно й пронизливо виє з голодними вовками. І це виття «було таким жалісним і траурним, що аж душу роздирало» [7, с. 129]. Іноді у творах прямо названо психічні стани, які переживає головний герой на самоті: печаль («У печалі людині краще бути з кимось разом. І найкраще з тими, хто розуміє тебе» [7, с. 41], бажання розради, людського співчуття («Боже, як мені хотілося... чиєсь розради, я-як!» [7, с. 41], сум, покинутість усіма, самотність. Особливо виразно мотив самотності осмислюється в новелах «Ціндоля», де показано, як пастушок щиро прив'язався до норовливої корови, яку майже до смерті забив жорстокий хазяїн; «В гостях», коли Христина, пішовши з Митриком на храмове свято до родичів, не запросила голодну дитину з собою до столу, «чужак нікому не потрібний. Покинутий і забутий усіма, я самотньо бродив по чужому саду» [7, с. 40]. Хлопчик переживає зневагу до своєї особистості, що передано словосполученнями «тяжко заплакав», «гіркі сльози», «пекучий біль». Маленького наймита було суворо покарано, бо не догледів маржину («Засмієшся і заплачеш...»), звинувачено у смерті хворого хазяйського хлопчика («І гине цвіт у пізню осінь...»): «Боліло серце, але я нікому не зізнавався в цьому... Кому казати, коли навіть рідні вірили – й не вірили в мою невинність?..» [7, с. 137]. Автор фіксує переживання героєм на самоті своїх почуттів, болю від втрати і разом з тим відчуження від близьких людей.

З мотивом самотності у новелах А. Дурунди часто пов'язаний мотив смерті. У своєму ще недовгому житті Митру Граняку неодноразово довелося стикатися зі смертю: рідних – батька, чорноокого братика Івана, якого «з'їла» сусідка через заздрість, про що зізналася перед кончиною, дітей, із якими він товаришував – напівсироти Мані Чедрикової, яка повісилася, не витерпівши життя з нелюбом у чужій хаті. Також у розв'язках новел часто трапляється загибель тварин (корови Ціндолі, білочки), що глибоко вражає сповнену любові до природи й усього живого душу хлопця («Ціндоля», «І не змити нічим»). Через це в нього виникає переживання своєї провини за чийсь

смерть, у трагічних подіях головний герой звинувачує себе. На думку сучасних дослідників, страх смерті є постійним супутником людини, джерелом її негативних емоцій, самотності [9, с. 145]. Так, смерть через хворобу одного з хазяйських синів-близнюків, за якими доглядав Митрик, спонукає його до намірів суїциду: «Я гарячково обдумував, як легше й ліпше покінчити з собою: зарізатись, повіситись?.. Уже хотів метнутися в пошуки мотузки, коли раптом почув чиєсь тверді кроки» [7, с. 135]. Це був Гулак, сусід, котрий, як зміг, заспокоїв хлопця. Автор-оповідач резюмує: «На дні моєї пам'яті – кошмарні картини...» [7, с. 136].

Найбільш глибоко, на наш погляд, мотив самотності розкривається в новелі «Красо моя опечалена...», у композиції якої автор використовує прийом обрамлення: твір починається і закінчується звісткою про те, що подруга Митра Граняка Маня Чедрикова повісилася. Андрій Дурунда проводить думку, що причиною цієї трагедії також стала дитяча самотність. Письменник порівнює ставлення до події двох хлопців: головного героя та його товариша Васька Бурчикова. За спостереженням психологів, розбіжності в оцінках трагічної ситуації залежать від того, до якої групи спостерігачів належить особа [10, с. 48]. Васько «сказав це буденно, безтурботно насвистуючи собі коломийкову мелодійку», а його відповідь на Гранякове подивування: «За шию – і каюк. Готово» [7, с. 41], – звучить цинічно. Відмінність психічних реакцій однолітків розкривається автором у репліках персонажів. Митрик протестує: «Жорстокий ти, Бурчику, безсердечний... Свиснути б тобі поза вуха. Але сердечності не доб'єшся цим, даремно я...» [7, с. 41]. Зосереджений на внутрішніх відчуттях, головний герой гостро переживає недосконалість світу. Вразливого хлопця охоплює заціпеніння: «– Я тя гойкаю, а ти онімело сидиш туйки, – виріс переді мною Васько» [7, с. 48]. Обидва хлопці іноді скотарили з Манею, проте якщо для одного з них її смерть – лише новина, якою «бавиться» все село, то для іншого – трагедія, що спричинила виникнення хвилі переживань: «Я... сів між молодими смерічками, підпер голову руками і так на душі стало тужливо, ніби це вмерла моя рідна сестра... Інколи і за чужою людиною так жалкуєш, як за кровною родичкою» [7, с. 41].

Образ Мані подається автором через сприйняття Митра Граняка, яку хлопець «любив чистою дитячою любов'ю» [7, с. 42]. Розповідь про неї є спогадом про перші скотарські роки. Новеліст показує героя не стільки в соціальній,

скільки у моральній площині. Особливе співчуття Митрика викликає розуміння того, що дівчина, як і він, самотня: «Сердечною була Маня і нещасною» [7, с. 42]. В уявленнях хлопця вона «вразлива», «чутлива», мала добре серце. У неї рано померла мати, а мачуха, яку скоро привів у дім батько, жаліє і любить лише своїх дітей. Вона змінює ім'я Марії, дане рідною матір'ю, що призводить до душевних страждань дівчини: «У нашій Березовій Паді в сусідів так корову кличуть, Маня» [7, с. 44], – насміхаються її сини. Батько теж не заступається за дочку, яка страждає від людської байдужості, та сліз її ніхто не бачить, «і нікому я не треба в тій хаті... Господи мій...» [7, с. 45], – сповідується вона Митрикові та його сестрі Галі. «Золота мрія життя» дівчини – стати вчителькою. Тому вона, відмінниця в школі, диктує подрузі диктанти й дуже переживає за свої помилки. Героя ображає сестрина байдужість до навчання: «В душі я сердився на неї: ну навіщо так відверто показує, що на це заняття їй наплювати, просто хоче зробити приємне Мані?...» [7, с. 45–46], у якої личко в ті хвилини аж світилося од щастя.

В особі Мані Чедрикової Митрик знаходить таку ж відверту, чуйну людину, як і він сам. Назавжди запам'яталося обділеному ласкою хлопчику її співчутливе ставлення, коли вона ніжно гладила його по голові або жаліла через прокльони її злої мачухи. До неї він виявляв свою дитячу любов і приязнь. Маня теж любить навколишній світ і є творчою особистістю: «Я на що подивлю, про то й складу коломийку» [7, с. 43]. У розкритті вдачі й обдарування дівчини використано пестливі суфікси: «Завше з її личка лилась веселість», мала «чистий голосок, мов срібний дощик з голубих небес» [7, с. 43], що дарував Митрику хвилини радості, будив піднесені почуття: «І таким чудесним та сонячним видавався мені тоді світ, повний пташиного щебету і барвистого голосу Мані, що я завмирав у щасті» [7, с. 43]. Творчість для дівчини, вияв себе в слові є засобом проти самотності. Коломийки рятують її від думок про свою непотрібність, допомагають самовиразитися. «Та інколи у зелених межигір'ях линує не голос, а журба, від якої стискалося моє дитяче серце. Навіть природа мовкла перед тією тугою:

Коли мамка ударила, мене не боліло,

А мачуха погладила – тіло посиніло» [7, с. 43].

У молодшому за віком хлопцеві Маня відчуває споріднену душу і відкривається йому, бо навіть найближча подруга Галя не здатна зрозуміти її переживань. Тому такою болісною є для нього звістка про сватання Мані: «Вона ж іще молода,

Христіно. Лише у восьмий клас пішла, – аж простогнав я» [7, с. 47]. Мачуха майже силоміць виганяє дівчину в чужу хату. Прийом спогаду, використаний письменником у новелі, близький до пояснення представників психології: «Коли трапляється трагічний випадок, ми пригадуємо крок за кроком низку попередніх подій і вчинків, які накопичувалися і призвели до незворотного» [10, с. 47]. Заміжжя з удвічі старшим нелюбом означає крах надій дівчини, її мрії про вчителювання, це – зав'язаний світ. Навіть одружившись, Маня залишається самотньою. На її «скороспілім весіллі» під «сумовито-жалісне ячання скрипки... люди співають, веселяться, а молода реве, як дурна» [7, с. 48], а згодом закінчує своє життя самогубством, бо «притиралася – і не притерлася» в чужій родині. Митрикова хазяйка ставиться до цієї звістки напрочуд спокійно, в її оцінці такого шлюбу висловлено думку всього села, загалу, байдужого до горя і страждань дівчини-напівсироти. У переданих автором міркуваннях героя: «Невиліковна хвороба душі. Як рак» [7, с. 41], – звучить оцінка людей, глухих до чужого болю. Заголовок новели виражає глибокий сум, печаль за загубленою дівочою долею, за красою Маніних пісень, які більше не звеселятимуть ні зелені гори, ні чутливу душу хлопця. У фіналі – авторське пояснення назви: «Незгасна у моїй пам'яті коломийково-сердечна і опечалена краса Черленої Купелі» [7, с. 47]. Краса асоціюється з образом Мані Чедрикової, чия смерть стала болісною раною на вразливому дитячому серці.

Художньо осмислюючи в новелах долі дітей гірського села за радянських часів, А. Дурунда подає вказівки на час дії у спогадах про дядька Митра, загиблого на війні, про колишнє наймитування батьків головного героя, пише про можливість здобути освіту при новій владі, але разом із тим показана й безкарність колгоспного бригадира, який фізично знущався з хворого батька хлопчика та їхнього сусіда Шикуди, що спричинило болісні переживання дитини.

Доля людини асоціюється в авторській уяві з листочком, що одривається од дерева, як і дитина від отчого порогу. Образ зеленого листочка символізує самотню в цілому світі дитину серед байдужих людей і всеїльної природи. Переживаючи самотність, герой повісті порівнює себе то з листочком, то з росинкою: «І затремтів я, з страху затремтів, як росинка на вітрянім листочку» [7, с. 126]. У творі яскраво виявлено поетичне сприймання світу дитиною, авторська ідея гармонійного співіснування в ньому людини і природи:

«Життя моє уявилося мені зеленим листочком, що завчасно впав з дерева і на ньому заблистіла сльозинка... Чия вона? Мабуть, материна, бо хоч і дістаю від неї інколи прутиком, але відчуваю, що любить вона мене... На те вона й мати, аби любити» [7, с. 105–106]. Дійсно, мало радості припало на дитячі роки хлопчика, а стан, який переважав у цей період, – відчуття внутрішньої і фізичної самотності. У фіналі повісті вміщено чудову пейзажну новелу «Стобарвний, стодзвонний» – і сльозинка наймитського дитинства перетворюється на росинку, що в «промінні сонця тисячоколірно грає-виграє-міниться..., мов коштовний діамант. У ній – весь довколишній світ; і гори, хатками обліплені, ... і сонця блиск..., і очі,

повні подиву...» [7, с. 169]. Висловлено авторські думки про колообіг життя, коли людина, п'ючи вранішню росу, вкорінюється в землю, стає деревом, квітом...

Висновки. Таким чином, у повісті «Сльозинка на зеленім листку» письменник Андрій Дурунда виступає майстром психологічного аналізу, відтворюючи екзистенційні ситуації самотності маленьких героїв, які, проте, цілком по-дорослому усвідомлюють причини цього стану: напівсирітство – і як наслідок – незахищеність у світі дорослих та людська байдужість. Тому душевною добротою, єднанням зі світом природи, виявом себе у творчості вони прагнуть захистити себе від самотності у світі людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ряшко М. І. Андрій Дурунда. Слово в сльозі: Літературний портрет / Передм. М. Зимомрі. Ужгород: Гражда, 2006. 116 с.
2. Зимомря М. І. Критерій – пізнання життя. *Карпатська зірка*. 1990. 18 січня. С. 3.
3. Носа М. Войти в чужую боль. *Закарпатская правда*. 1989. 8 январа. С. 4.
4. Фромм Е. Мистецтво любові / пер. з англ. В. Кучменко. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 192 с.
5. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
6. Кириленко Т. С. Переживання особистості: втрата і пошук гармонії. *Вісник Київського ун-ту. Соціологія. Психологія. Педагогіка*. 2003. Вип. 17–18. С. 36–38.
7. Дурунда А. І. Сльозинка на зеленім листку. Ужгород: Карпати, 1994. 288 с.
8. Москаленко В. Немає нічого складнішого, ніж людина та її поведінка. *Освіта України*, 2005. № 43. 10 червня. С. 8.
9. Мовчан М. М. Осмислення феномену самотності як проблеми суспільного буття особистості. *Філософські обрії*. Київ, 2003. № 13. С. 141–156.
10. Титова Т. М. Бережіть дітей від самотності (коментар практичного психолога). *Педагогіка толерантності*. 1998. № 2. С. 47–51.

УДК 821.161.2-2.09(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.2.37>

ОНТОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА П'ЄСИ ВОЛОДИМИРА РАФЄЄНКА «МОБІЛЬНІ ХВИЛІ БУТТЯ, АБО VERBUM CARO FACTUM EST»

ONTOLOGICAL ISSUES IN VOLODYMYR RAFIIEENKO'S PLAY “MOBILE WAVES OF BEING, OR VERBUM CARO FACTUM EST”

Романова І.В.,

orcid.org/0000-0003-2702-7070

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Статтю присвячено дослідженню онтологічної проблематики п'єси В. Рафєєнка «Мобільні хвилі буття, або Verbum caro factum est» в аспекті тріади *життя – смерть – безсмертя*, що має виразне філософське підґрунтя. Автор розкрив буттєві перипетії українців дачного селища на Київщині, що опинилися в півторамісячній окупації